

INTRODUCCIÓ

En el mes de desembre de l'any 1988 el Col·lectiu d'Historiadors de La Plana, amb la col·laboració i suport de l'Ajuntament de Castelló, tingué ocasió de dur a terme una taula rodona que responia al suggerent títol de «El Castelló de fa cent anys». L'objectiu de dit acte es feia ressò del desig d'aprofundir en la recerca i coneixement de la nostra realitat històrica més recent i, al mateix temps, més pròxima. L'oportunitat ens la donava el marc dels actes commemoratius, que en aquell temps es celebraven, amb ocasió del centenari de la creació de la companyia de ferrocarrils de via estreta que durant molts anys havia d'estar present en el nostre paisatge i quefer quotidià; ens referim, clar és, a la popular *Panderola*.

La importància indubtable del ferrocarril en el procés de creixement i desenvolupament d'un espai com el que formen les terres de la Plana suposava una ocasió d'especial significació per a reflexionar, tant pel que fa a les qüestions metodològiques que sempre acompanyen a la tasca del historiador, com per a contribuir al major coneixement d'una realitat històrica mai no suficientment tractada. Més concretament, les nostres reflexions capgiraven al voltant de l'anàlisi de les transformacions efectuades des del final del segle passat, que han impactat les estructures socials i econòmiques i que han estat íntimament lligades al binomi constituït per la revolució industrial i conseqüent creixement i expansió urbana.

Malgrat que la poca assistència l'acte de la taula rodona pugera haver qüestionat la validesa dels objectius proposats, no és menys cert que aquestos estigueren presents en l'esperit de la convocatòria, i que les motivacions que aleshores hi eren continuen essent avui en el sentir d'una comunitat que ha fet del compromís social un *modus vivendi*. Per això, l'oportunitat que la present publicació ens ofereix permet tornar a recordar i recapitular sobre els temes tractats ara fa tant de temps, sempre amb la convicció que les conclusions aportades continuen essent vigents i per això cal donar-les a conèixer. I és que la informació, l'anàlisi crítica, la presa de posició sobre els esdeveniments que ens envolten és el que ens converteix en autèntiques persones, el que ens permet individualitzar-nos i actuar com a veritaders ciutadans, amb consciència de ser-ho, i no com a membres passius i codificats d'una societat de masses, que és el que sembla ser la tònica predominant d'avui en dia.

Pel que fa a les consideracions metodològiques, que d'una manera implícita estigueren presents, l'objectiu era, i és, presentar la tasca de

l'historiador amb un sentit el més ample possible. Hem de considerar que el paper que correspon als investigadors de la Història no deu correspondre sols a un grup, més aviat reduït, d'hipotètics professionals de la matèria, sinó que s'ha d'extendre per a un col·lectiu molt més ampli format per tots aquells que estigueren interessats en el coneixement del nostre passat, però no d'una manera erudita sinó per a transformar el coneixement en un motor de canvi mitjançant la comprensió del present, per a permetre que des de la comprensió es pugui generar una consciència ciutadana de progrés, solidaritat i compromís. Hem de deixar de considerar la Història com el restringit camp d'acció d'un grup d'investigadors obsesionats pel coneixement puntual i exacte de l'esdeveniment; la Història la fem tots, la fa l'home en societat, cal recuperar el sentit ampli i divulgatiu que mai no devia haver perdut aquesta ciència tan pròxima al quefer quotidià.

Les reflexions epistemològiques continuen, ja d'una manera més explícita, en el contingut de totes i cadascuna de les comunicacions o articles que donen contingut a la present publicació. El vincle que les uneix és la convicció, i alhora desig, de constituir-se en una plataforma, en un punt de partida i no d'arribada, sobre el que instal·lar el desenvolupament de nous treballs, de noves maneres d'entendre i d'interpretar la Història. No sols, però, voluntat de continuar amb una recerca mai no acabada, també aposta clara i decidida pel canvi i la transformació, per la seua anàlisi, com a element definitori de la nostra matèria d'estudi.

Des d'aquesta perspectiva pren plena coherència la concepció del dossier que ens encarreguem de presentar. L'objectiu que nodreix cadascun dels treballs que el conformen no és altre que esbrinar, alhora que obrint nous camins per a la investigació, quines han estat les claus explicatives del creixement i, perquè no, desenvolupament en el trànsit del segle XIX al XX, en plena època de la Restauració, de les terres i habitants d'un espai geogràfic determinat per la seua proximitat a la mar i per la manca d'obstacles físics importants. No podia, per tant, agafar-se millor fil conductor que el del ferrocarril, aquell on es centren les majors inversions de capital, qui resumeix totes les innovacions tecnològiques i organitzatives del moment. Buscant les motivacions de la construcció de la xarxa de comunicacions i de transport que suposava el ferrocarril trobem la presència d'una burgesia incipient que demanava amb vehemència la seua implantació, preocupada com estava pel futur de les seues activitats en el camp de la indústria ceràmica i de la producció i comercialització de taronja, configurant-se com un autèntic grup de poder al conjugar la doble vessant del control polític i econòmic en les seues mans.

Per aquest camí començaria a trencar-se la uniformitat sociològica que per la seua ruralitat definia encara l'espai geopolític de la Plana, fent que per la pròpia feblesa de la indústria la classe obrera com a tal era encara desconeguda en el trànsit dels segles XIX i XX, però tanmateix iniciaria un intens procés de desenvolupament. Aleshores, i paral·lelament, sobre

aquesta societat fonamentalment agrària, on els pes de la ideologia catòlico-tradicionalista sustentava el poder d'una població oligàrquica reduïda, s'obrí pas el camí per al desenrotllament de noves opcions ideològiques i polítiques, com ho eren el liberalisme i el republicanisme, que tot i que tardaren en ser plenament acceptades no és menys cert que arrelaren ja en els sectors incipients de la nova burgesia industrial i de les professions liberals que el creixement econòmic permetia desenvolupar.

En tot aquest procés cal assenyalar la posició capdavantera i d'avanguardia que mampendria la ciutat de Castelló, des d'on irradiarien tots els canvis econòmics i ideològics, fent que els seu paper protagonista i director en el marc de les comarques de la Plana i per extensió de la província s'accentuara més si cal, reforzant encara més el seu paper com a punt de referència obligada, en matèria geogràfica i política, per a la resta de poblacions. Seguint amb aquestes consideracions ens hem de fer ressò del fet que les conseqüències de la implantació de La Panderola continuaren estant presents en contribuir a dissenyar i determinar el desenvolupament urbanístic de tots els pobles per on passava; i no sols això, ja que va permetre integrar-los en un mateix espai econòmic on també tingueren cabuda, i jugaren un paper molt especial, les carreteres i els ports. En efecte, el paper del ferrocarril de via estreta no pot entendre's sense l'existència prèvia de la línia que des de feia temps comunicava les ciutats de Castelló i València; igualment, la seua funció s'havia de completar amb el desenvolupament i millora dels mitjans de transport directe -carreteres- i sempre seria subsidiària de l'oportunitat de comercialitzar la producció pel port de Castelló i posteriorment també pel de Borriana.

El dossier es complementa amb un estat de la qüestió historiogràfica indispensable per a centrar i, al mateix temps, delimitar el tema i l'època tractades. El coneixement del trajecte recorregut es converteix en una eina necessària per a continuar la recerca des de noves perspectives, sobre tot quan aquesta és una constant en la tasca de tot aquell que s'introdueix en la lectura i l'anàlisi històrica. D'aquesta manera, el camí que queda per recórrer, en la recerca d'un tema tan atractiu com és el de la industrialització durant l'època de la Restauració, ens atrevim a suggerir que deu passar per constatar i enregistrar quin fou el paper dels mitjans de comunicacions de masses, dels transports moderns, dels nous agents socials, ..., en la urbanització de les zones rurals; és a dir, en el procés de transició, verificat en el decurs del segle XIX i completat durant el Nou-cents, d'un món rural majoritàriament lligat a l'explotació de la terra i a les seues condicions climàtiques i geogràfiques vers un món urbà. Les condicions del canvi de camperols a ciutadans, passant per obrers i burgesos, la paral·lela uniformització dels seus comportaments socials i culturals poden constituir les fites del nou camí a recórrer.